

ԼԱՌԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի մագիստրոս

ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԱՊԱՅՈՒՅՑՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԱՊԱՅՈՒՅՑԻ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ՏԵՍԱԿ

Տեղեկատվական հասարակության ձևավորմանը զուգընթաց առաջ է եկել անհրաժեշտություն բարեփոխելու և արդիականացնելու նաև հասարակական հարաբերությունները կարգավորող իրավական դաշտը: Մասնավորապես՝ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը՝ որպես ապացույց քրեական գործի շրջանակներում օգտագործելու համար անհրաժեշտ են օրենսդրության փոփոխություններ:

Մույն աշխատանքի նպատակն է պարզել, թե արդյոք առկա¹ է էլեկտրոնային ապացույցների՝ որպես ապացույցի առանձին տեսակի, սահմանման անհրաժեշտությունը: Ըստ այդմ՝ ներկայացվել են առաջարկներ՝ ուղղված օրենսդրության կատարելագործմանը, որոնք հնարավորություն կտան ստեղծել արդյունավետ մեխանիզմ էլեկտրոնային տվյալները ապացուցողական զանգվածի մեջ ներառելու համար՝ հաշվի առնելով էլեկտրոնային տվյալների առանձնահատկությունները:

Հիմնարաներ- ապացույց, քրեական դատավարության օրենսգիրք, քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծ, էլեկտրոնային տեղեկատվություն, տեղեկատվության էլեկտրոնային կրիչ, էլեկտրոնային ապացույց:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումն ու տեղեկատվական հասարակության ձևավորումն իրենց ազդեցությունն են ունենում բոլոր հասարակական հարաբերությունների վրա և բացառություն չեն նաև քրեադատավարական ապացուցման վերաբերյալ ծագող հասարակական հարաբերությունները: Քրեադատավարական օրենսդրությունը պետք է իրավակիրառ մարմինների և ապահովի պատշաճ գործիքակազմով, որպեսզի ներառի այդ տվյալները ապացուցողական զանգվածի մեջ՝ պահպանելով ապացույցների թույլատրելիության, վերաբերելիության, արժանահավատության վերաբերյալ օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները: Այս առումով ապացուցման՝ որպես քրեական դատավարության ոլորտին վերաբերող ամենակարևոր և առանցքային գործընթացներից մեկի վերանայումը՝ հաշվի առնելով հասարակության զարգացման նոր ձևավորվող փուլը, առավել քան արդիական է և անհրաժեշտ:

Ապացույցի հասկացությունը քրեական դատավարության կենտրոնական, միաժամանակ, ամենահակասական և վիճելի հարցերից է: Գիտական գրականության մեջ ապացույցի հասկացության վերաբերյալ առկա են բազմաթիվ մոտեցումներ: Ապացույցի հասկացությունը տրված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) 104-րդ հոդվածի 1-ին մասում. «Քրեական գործով ապացույցներ են ցանկացած փաստական տվյալները, որոնց հիման վրա օրենքով որոշված կարգով հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը, դատարանը պարզում են քրեա-

կան օրենսգրքով նախատեսված արարքի առկայությունը կամ բացակայությունը, այդ արարքը կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից կատարելը կամ չկատարելը և մեղադրյալի մեղավորությունը կամ անմեղությունը, ինչպես նաև գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքները»: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «...որպես ապացույց թույլատրվում են՝ կասկածյալի, մեղադրյալի, տուժողի, վկայի, ամբաստանյալի, դատապարտյալի ցուցմունքները, փորձագետի եզրակացությունը, իրենց ապացույցները, քննչական և դատական գործողությունների արձանագրությունները և այլ փաստաթղթեր»: Այսպես, ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունում ապացույցի հասկացության հիմքում ընկած է փաստական տվյալի (ինֆորմացիայի) և դրա աղբյուրի միասնությունը: Ըստ այս հայեցակարգի՝ առաջինը՝ ապացույցի հասկացությունը բացահայտվում է ոչ թե փաստի, այլ՝ տեղեկության միջոցով, երկրորդ՝ այս հայեցակարգն ապացույցը դիտարկում է ձևի և բովանդակության տեսանկյունից: Ելնելով ապացույցի՝ որպես փաստական տվյալի (բովանդակության) և դրա աղբյուրի (ձև) միասնության հայեցակարգից, Օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերն անհրաժեշտ է դիտարկել միասնության մեջ¹:

Այսպիսով, վերոգրյալից հետևում է, որ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը ապացույց ճանաչելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի դրանում առկա լինեն գործի համար նշանակություն ունեցող տվյալներ, այդ տվյալները պետք է իրենց արտահայ-

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

տուքյունը գտնեն օրենքով սահմանված ապացույցի տեսակներից մեկում: Ներկայումս *Էլեկտրոնային ապացույցի* այս կամ այն ապացույցի տեսակի դատավարական ձևի շրջանակներում օգտագործելու վերաբերյալ չկա միասնական մոտեցում: Մի մասը դրանք դիտարկում է որպես իրեղեն ապացույց, մյուս մասը՝ այլ փաստաթուղթ, մյուս մասն էլ առաջարկում է սահմանել էլեկտրոնային ապացույցները որպես ապացույցի առանձին տեսակ:

Մեր առջև դրված իրավական խնդիրն է պարզել, թե *արդյոք առկա՞ է էլեկտրոնային ապացույցների՝ որպես ապացույցի առանձին տեսակի Օրենսգրքում սահմանման անհրաժեշտությունը, թե՞ այդ ապացույցները կարող են օգտագործվել Օրենսգրքում առկա ապացույցի տեսակներից մեկի՝ դատավարական ձևի շրջանակներում:*

Օրենսգրքի 14-րդ գլխի և պրակտիկայի ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դառնում, որ էլեկտրոնային տեղեկատվության կրիչները ճանաչվում են՝ կամ իրեղեն ապացույց, կամ այլ փաստաթուղթ: Այսպես, էլեկտրոնային տեղեկատվությունը այս կամ այն ապացույցի տեսակի դատավարական ձևի շրջանակներում օգտագործելու հնարավորությունը բացահայտելու համար, անհրաժեշտ է նախ և առաջ անդրադառնալ այդ ապացույցի հատկանիշներին, այնուհետև համադրել դրանք էլեկտրոնային տեղեկատվության առանձնահատկությունների հետ՝ ըստ այդմ որոշելով դրանց համապատասխանության հարցը:

• **Էլեկտրոնային տեղեկատվությունը և այլ փաստաթղթերը**

Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *փաստաթուղթ է թղթային, մագնիսական, էլեկտրոնային կամ այլ կրիչի վրա բառային, թվային, գծագրական կամ այլ նշանային ձևով արված ցանկացած գրառում, որով կարող են հաստատվել քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող տվյալները: Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ այլ փաստաթղթերն ապացույց են ճանաչվում վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ:*

Անդրադառնալով այլ փաստաթղթերին՝ Վճռաբեկ դատարանը արտահայտել է իրավական դիրքորոշում այն մասին, որ ապացույցի այս տեսակն իր մեջ ներառում է տեղեկության (ինֆորմացիայի) նյութական կրողների բոլոր տեսակները, եթե այն նշանակություն ունի ապացուցման ենթակա հանգամանքները պարզելու համար²: Այսպես՝ այլ փաստաթուղթ համարվելու համար անհրաժեշտ են հետևյալ պայմանները.

1) թղթային, մագնիսական, էլեկտրոնային կամ այլ կրիչի առկայությունը, որի վրա ամրագր-

ված են գրառումները,

2) քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող տվյալներ պարունակող բառային, թվային, գծագրական կամ այլ նշանային ձևով արված ցանկացած գրառում:

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի (այսուհետ՝ Նախագիծ) 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *արտավարության փաստաթուղթ է քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի մասին տվյալներ պարունակող թղթային, մագնիսական, էլեկտրոնային կամ այլ կրիչի վրա բառային, թվային, գծագրական կամ այլ նշանային ձևով արված ցանկացած գրառում, որը ձևավորվել է տվյալ քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ փաստաթղթերն անհրաժեշտության դեպքում վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից զննվում են, ինչպես նաև համապատասխան որոշմամբ ճանաչվում են արտավարության փաստաթուղթ և կցվում վարույթի նյութերին:*

Այլ փաստաթղթերը քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս ձևավորված, այլ կերպ ասած՝ արտավարության և օրենքով սահմանված եղանակներով հավաքված փաստաթղթեր են, որոնք պարունակում են քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստական տվյալներ: Այլ (արտավարության) փաստաթուղթը կարող է ունենալ տարաբնույթ ձև՝ թղթային, մագնիսական, էլեկտրոնային, կամ այլ կրիչի վրա բառային, թվային, գծագրական, կամ այլ նշանային ձև³:

Անդրադառնալով այլ փաստաթղթի դատավարական ձևի շրջանակներում էլեկտրոնային տեղեկատվության օգտագործմանը՝ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ այլ փաստաթղթի կառուցակարգը թույլ է տալիս դիտարկել էլեկտրոնային տեղեկատվությունը և դրա կրիչը՝ առանձնացված: Այս տարանջատումը կարևոր նշանակություն ունի էլեկտրոնային տեղեկատվության և դրա կրիչների առանձնահատկությունների համատեքստում: Այսպես, ապացուցողական նշանակություն ունի ոչ թե տեղեկատվության կրիչը իր արտաքին հատկանիշներով, այլ դրա բովանդակությունը, դրանում ամրագրված տվյալները: Այս համատեքստում պետք է արձանագրել, որ թեև էլեկտրոնային տեղեկատվությունն ամրագրված է նյութական կրիչի վրա, այն ունի թվային տեսք և հանդիսանում է վիրտուալ աշխարհի օբյեկտ և չունի նյութական արտահայտություն: Բացի վերոգրյալից՝ այդ տարանջատման անհրաժեշտության վկայություն կարող են լինել նաև որոշ էլեկտրոնային տեղեկատվության

www.aradaradutyjournal.com

կրիչների առանձնահատկություններ: Համակարգ-
չալին տեղեկատվության կրիչ կարող են հանդի-
սանալ, ինչպես օրինակ՝ էլեկտրամագնիսական
կրիչը, էլեկտրոնային կրիչը, այնպես էլ՝ էլեկտրա-
մագնիսական դաշտը⁴:

Խոսելով էլեկտրոնային տեղեկատվության
կրիչներից՝ ուշադրության են արժանի տեղեկատ-
վության օնլայն կրիչները, որոնք հանդիսանում են
տարբեր կազմակերպությունների կողմից մատուց-
վող օնլայն ծառայությունների տարատեսակներ
(iCloud, Облако Mail.Ru, Dropbox, Google Drive,
Яндекс.Диск և այլն): Այս տեսակի կրիչները տեսա-
ների չեն և հանդիսանում են որպես օնլայն սերվեր-
ներ: Թեև թվային տեղեկատվությունն արձանագր-
ված է նյութապես գոյություն ունեցող սերվերների
վրա, սակայն դրանք ֆիզիկապես կարող են գտն-
վել աշխարհի ցանկացած անկյունում: Այսպես, էլ-
նելով էլեկտրոնային տեղեկատվության կրիչների
առանձնահատկություններից՝ դրանք երբեմն անհ-
նար է ձեռք բերել և կցել գործի նյութերին: Այս պայ-
մաններում էլ ավելի է կարևորվում գործի համար
նշանակություն ունեցող տվյալներ պարունակող
տեղեկատվությունը՝ նյութական կրիչից զատ՝ որ-
պես ապացույց դիտարկելը:

Հաջորդիվ քննարկման առարկա դարձնենք
այլ փաստաթղթերի մեկ այլ հատկանիշ՝ քրեական
վարույթի շրջանակներից դուրս ձևավորված լինե-
լը: Գործող Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածում ուղղա-
կիրքն սահմանված չէ ներկայացվող փաստաթղ-
թերի համար վերոնշյալ պահանջը, սակայն այս
մասին խոսվում է դատական պրակտիկայում և
տեսությունում: Այս համատեքստում հարկ ենք հա-
մարում նշել, որ Նախագիծը, ի տարբերություն
գործող օրենսդրության, ի թիվս այլ պայմանների,
սահմանել է նաև քրեական վարույթի շրջանակնե-
րից դուրս ձևավորված լինելը:

Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով այլ
փաստաթղթերին, ձևավորել է այն իրավական դիր-
քորոշումը, որ այլ փաստաթղթերի՝ ապացույցի
կարգավիճակ ձեռք բերելու համար որևէ քննչա-
կան գործողության կատարում չի պահանջվում.
անհրաժեշտ է կոնկրետ փաստաթուղթն ապացույց
ճանաչելու և գործի նյութերին կցելու մասին որոշ-
ման ընդունում: Նախաքննության ընթացքում մե-
ղադրող կողմի հավաքած փաստաթղթերը կցվում
են գործին և դառնում ապացույց՝ քննիչի (հետաքն-
նության մարմնի) որոշմամբ⁵:

Այլ կերպ ասած՝ այլ փաստաթուղթ ճանաչելու
և քրեական գործով օգտագործելու համար անհրա-
ժեշտ է, որպեսզի փաստաթուղթը ծագի քրեական
գործով վարույթից դուրս, այլ կազմակերպություն-

ների, հիմնարկների և պաշտոնատար անձանց
բնականոն գործունեության ընթացքում և համա-
պատասխանի կոնկրետ տեսակով պայմանավոր-
ված այդ փաստաթղթերի ձևին և բովանդակությա-
նը ներկայացվող պահանջներին, մասնավորապես՝
նրանում պետք է առկա լինեն՝ կնիք, շտամպ, ստո-
րագրություն, կազմման օր, ամիս, տարի և այլ անհ-
րաժեշտ վավերապայմաններ:

Հիմք ընդունելով և զարգացնելով ՀՀ վճռաբեկ
դատարանի ձևավորած իրավական դիրքորոշում-
ները՝ դատավոր Ս. Մարաբյանը նշում է հետևյալը.
« (...) այլ փաստաթղթերը պետք է ամրագրեն այն-
պիսի տվյալներ, որոնք հայտնի են դարձել ոչ թե
քննչական կամ դատական գործողությունների
արդյունքում, այլ՝ դրանց շրջանակից դուրս, այ-
սինքն՝ այլ փաստաթղթեր-ապացույցները պետք է
ձևավորվեն քրեական դատավարությունից դուրս՝
ոչ դատավարական ճանապարհով և ոչ քրեական
վարույթն իրականացնող մարմինների կամ պաշ-
տոնատար անձանց կողմից կամ նրանց մասնակ-
ցությամբ:»⁶:

Վերոգրյալի համատեքստում արձանագրենք,
որ ոչ բոլոր էլեկտրոնային տվյալները կարող են
ձեռք բերվել առանց որևէ քննչական գործողություն
իրականացնելու կամ վարույթի մասնավոր մաս-
նակիցների կողմից: Օրինակ՝ բնակարանի խու-
զարկության ժամանակ հայտնաբերված համա-
կարգչի մեջ պահվող էլեկտրոնային տվյալների
ձեռքբերման համար առնվազն անհրաժեշտ է զն-
նության իրականացում, ընդ որում՝ այդ գործողու-
թյունն իրականացնողն է պաշտոնատար անձը,
ինչը բացառում է այսպիսի ճանապարհով ձեռք-
բերված տվյալների այլ փաստաթուղթ հանդիսա-
նալը:

• **Էլեկտրոնային տեղեկատվությունը և իրե-
դեն ապացույցները**

Անդրադառնալով էլեկտրոնային տեղեկատ-
վության իրեդեն ապացույցի դատավարական ձևի
շրջանակներում օգտագործելու հնարավորությա-
նը՝ անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել
իրեդեն ապացույցի հատկանիշները և համադրել
դրանք էլեկտրոնային տեղեկատվության և էլեկտ-
րոնային տեղեկատվության կրիչների առանձնա-
հատկությունների հետ:

Օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 1-ին մասի համա-
ձայն՝ *իրեդեն ապացույցներ են այն առարկաները,
որոնք հանցագործության գործիք են ծառայել կամ
իրենց վրա հանցագործության հետքեր են պահ-
պանել, կամ հանցավոր գործողությունների օր-
յեկտներ են եղել, ինչպես նաև հանցավոր ճանա-
պարհով ձեռք բերված դրամը, այլ արժեքները և*

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

մյուս բոլոր առարկաները, որոնք կարող են հանցագործությունը հայտնաբերելու, գործի փաստական հանգամանքները պարզելու, մեղավորներին ի հայտ բերելու, մեղադրանքը հերքելու կամ պատասխանատվությունը մեղմացնելու միջոցներ ծանայել:

Նախագծի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իրեղեն ապացույց է ճանաչվում ցանկացած առարկա, որը կարող է վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները պարզելու միջոց լինել, այդ թվում՝

- 1) ենթադրյալ հանցագործության գործիքները կամ այն առարկաները, որոնք իրենց վրա ենթադրյալ հանցագործության հետքեր են պահպանել,
- 2) այն առարկաները, որոնք ենթադրյալ հանցավոր ներգործության օբյեկտ են եղել,
- 3) ենթադրյալ հանցագործությամբ անմիջականորեն ձեռք բերված դրամը, այլ արժեքները և առարկաները: Այսպես, իրեղեն ապացույցների բնորոշման առումով՝ գործող օրենսդրությունը և Նախագիծը նույնանման մոտեցում են ցուցաբերել:

Այսպես, Օրենսգրքի համաձայն՝ իրեղեն ապացույց կարող են լինել այն առարկաները, որոնք՝

- 1) հանցագործության գործիք են ծառայել կամ իրենց վրա հանցագործության հետքեր են պահպանել,
- 2) կամ հանցավոր գործողությունների օբյեկտներ են եղել,
- 3) դրամը, այլ արժեքները և հանցավոր ճանապարհով ձեռքբերված մյուս բոլոր առարկաները, որոնք հանցագործությունը հայտնաբերելու, գործի փաստական հանգամանքները պարզելու, մեղավորներին ի հայտ բերելու, մեղադրանքը հերքելու կամ պատասխանատվությունը մեղմացնելու միջոցներ կարող են ծառայել:

Վերոգրյալից հետևում է, որ օրենսդիրը չի սահմանել իրեղեն ապացույցների սպառիչ ցանկ, այդ իսկ պատճառով փաստական տվյալները իրեղեն ապացույց ճանաչելու համար՝ անհրաժեշտ է ելնել դրա հատկանիշներից: Տեսության մեջ նշվում է, որ իրեղեն ապացույցները նյութական աշխարհի օբյեկտներ են, որոնք քննվող հանցագործության դեպքի հետ ունեցած կապի շնորհիվ տեղեկություններ են պարունակում դրա վերաբերյալ: Իրեղեն ապացույցն առավելապես ունի օբյեկտիվ բովանդակություն, և այն, ի տարբերություն անձնային ապացույցի, օրինակ՝ ցուցմունքի, գուրկ է սուբյեկտիվ հատկանիշից: Բանն այն է, որ իրեղեն ապացույցը բովանդակում է քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող տվյալներն՝ անփոփոխ վի-

ճակում⁷:

Իրեղեն ապացույցների բնորոշ հատկանիշներից է օբյեկտիվ կապը ապացույցման առարկայի հետ, որի ուժով դրանք կարող են ծառայել որպես գործի փաստական հանգամանքների հաստատման միջոց: Այս առումով նկատենք, որ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը համապատասխանում է իրեղեն ապացույցի այս չափանիշին: Էլեկտրոնային տվյալները կարող են ծառայել որպես հանցագործության գործիք (օրինակ՝ վիրուսային ծրագիրը), որպես հանցագործության օբյեկտ (էլեկտրոնային տեսքով պահվող պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունը) կարող է իրենից ներկայացնել հանցագործության հետք (ոչ սանկցիավորված մուտքի փորձ, որը ֆիքսվել է կոնկրետ ծրագրում): Դրամը և այլ արժեքները, որոնք ձեռք են բերվել հանցավոր ճանապարհով, նույնպես կարող են լինել էլեկտրոնային տեսքով:

Այս առումով իրավացի է Պ.Ս.Պաստուխովը, որ տեղեկատվական միջավայրը, որը գոյություն ունի հեռահաղորդակցության կապի ուղիներում, դարձրել է նյութական աշխարհի լիիրավ փոխարինող: Նրանում տեղի ունեցող դեպքերը, այդ թվում՝ հանցագործությունները, արտացոլվում են տարբեր «օբյեկտների», ինչպես նաև «սուբյեկտների» գիտակցության մեջ: Եթե հանցագործությունը տեղի է ունենում համակարգչի միջոցով արդարացի կլիմի համարել, որ նրա տեղեկատվական հետքերը հանդիսանում են սովորական հանցագործության արդյունքում թողնված հետքերի անալոգ:

Այսպիսով, իրեղեն ապացույցները նյութական աշխարհի առարկաներ են, որոնք քննվող հանցագործության դեպքի հետ ունեցած կապի շնորհիվ տեղեկություններ են պարունակում դրա վերաբերյալ: Էլեկտրոնային տեղեկատվությունը կարող է հանդիսանալ հանցագործության առարկա, գործիք, ինչպես նաև կարող է իրենից ներկայացնել հանցավոր գործունեության հետք: Հենց այս հանգամանքի ուժով շատ դատավարագետներ էլեկտրոնային տվյալները դասում են իրեղեն ապացույցների շարքին, քանի որ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը պարունակում է իրեղեն ապացույցին բնորոշ կարևոր հատկանիշը՝ հանցագործության դեպքի հետ օբյեկտիվ կապը: Այս համատեքստում որոշ համեմատականներ կանցկացնենք այլ փաստաթղթերի հետ:

Ինչպես արդեն նշեցինք, այլ փաստաթղթերի հիմնական հատկանիշներից է այն, որ դրանք պարունակում են վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի մասին տվյալներ, սակայն ծա-

www.aradaradutyjournal.com

գում են ոչ թե հանցագործություն կատարելու կապակցությամբ, այլ պետական մարմինների, պաշտոնատար անձանց, կազմակերպությունների կամ քաղաքացիների բնականոն գործունեության ընթացքում՝ ի տարբերություն իրեղեն ապացույցների, որոնց բնորոշ է օբյեկտիվ կապը հանցավոր գործողության հետ: Միևնույն ժամանակ, Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով, իրեղեն ապացույցի և այլ փաստաթղթերի մրցակցության դեպքում նախապատվությունը տրվում է իրեղեն ապացույցին, այլ կերպ՝ իրեղեն ապացույցի հատկանիշներ պարունակող այլ փաստաթղթերը ճանաչվում են իրեղեն ապացույց: Այսինքն՝ այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային տվյալները օբյեկտիվորեն կապված են հանցավոր գործունեության հետ, մասնավորապես, հանդիսանում են հանցագործության հետք, գործիք, առարկա, չեն կարող համարվել այլ փաստաթուղթ, քանի որ այլ փաստաթղթերին բնորոշ է արտավարությանությունը, վերջիններս ծագում են ոչ թե հանցագործություն կատարելու կապակցությամբ, այլ պետական մարմինների, պաշտոնատար անձանց, կազմակերպությունների կամ քաղաքացիների բնականոն գործունեության ընթացքում:

Հարկ է նկատել, որ շատ դատավարագետներ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը դասում են իրեղեն ապացույցների շարքին, այդպիսին է նաև ՌԳ քրեադատավարական օրենսդրության մոտեցումը⁹: Կարծում ենք էլեկտրոնային տվյալները իրեղեն ապացույցների շարքին դասելը թերևս լավագույն լուծումը չէ, ինչը կփորձենք հիմնավորել ստորև:

Իրեղեն ապացույցները առարկաներ են, որոնք պարունակում են գործի համար նշանակություն ունեցող տվյալներ, սակայն իրեղեն ապացույցի առաջին հատկանիշը, որը նշում է ՀՀ և ՌԳ օրենսդիրը, վերջինիս *առարկայականությունն է*: Առարկան իրենից ներկայացնում է նյութական աշխարհի ֆիզիկական օբյեկտ, որին բնորոշ են բազմաթիվ ֆիզիկական հատկություններ (զանգված, չափ, ծավալ, ձև, գույն, խտություն և այլն): ՌԳ քրեական դատավարության օրենսգրքի վերոնշյալ հոդվածից պարզ է դառնում, որ այն իրեղեն ապացույցների շարքին է դասել էլեկտրոնային կրիչները, որոնք հանդես են գալիս որպես նյութական օբյեկտ: Իհարկե, էլեկտրոնային տեղեկատվությունը չի կարող գոյություն ունենալ նյութական կրիչից զատ, սակայն անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ էլեկտրոնային տեղեկատվության կրիչ կարող է հանդիսանալ ոչ միայն առարկան, այլև՝ էլեկտրամագնիսական դաշտը, որը չունի որևէ նյութական

արտահայտություն:

Բացի այդ տեղեկատվության էլեկտրոնային կրիչները իրեղեն ապացույց ճանաչելիս հաշվի չի առնվել, որ ապացուցողական նշանակությունը կրում է ոչ թե թվային տեղեկատվության նյութական կրիչը, այլ տեղեկատվության բովանդակությունը: Այս առումով համաձայն ենք այն դատավարագետների հետ, որոնք մերժում են տեղեկատվության էլեկտրոնային կրիչները իրեղեն ապացույց ճանաչելու գաղափարը: Այսպես, Վ.Ի. Շիկանովի դիրքորոշման համաձայն՝ իրեղեն ապացույցի դատավարական ձևի շրջանակներում չեն կարող օգտագործվել այնպիսի փաստաթղթեր, որոնք ուսումնասիրվում են բովանդակային առումով: Այսինքն, իրեղեն ապացույց կարող է հանդիսանալ միայն այնպիսի փաստաթուղթը, որն իր արտաքին ֆիզիկական առանձնահատկություններով է հետաքրքրություն առաջացնում վարույթն իրականացնող մարմնին, այլ ոչ իր բովանդակային առումով, ինչի հավանականությունն էլեկտրոնային փաստաթղթի դեպքում a priori (գրոյացվում է): Իրեղեն ապացույցները քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի համար հետաքրքրություն են առաջացնում բացառապես առարկայի կարգավիճակում, դրանց անհատական (ֆիզիկական) հատկությունների (կամ տեղակայման) տեսանկյունից¹⁰:

Ն.Ա. Ջիգուրան նշում է, որ իրեղեն ապացույցն առարկա է, իսկ համակարգչային տեղեկատվությունը՝ տեղեկությունների բովանդակություն: Իհարկե, այդ տեղեկություններն ամրագրված են նյութական կրիչի վրա, այլապես այն չի կարող դիտարկվել որպես ապացույց, սակայն այդ կրիչի արտաքին տեսքը չի արտահայտում այն տեղեկությունները, որոնք պարունակում է: Ապացուցողական նշանակությունը կրում է միայն տեղեկությունը, այլ ոչ դրա կրիչը:

Բացի այդ, արդեն իսկ խոսել ենք օնլայն կրիչներում առկա տեղեկատվության նյութական կրիչների ձեռքբերման դժվարություններից, երբեմն անհնարիությունից: Այս խնդիրը արդիական է նաև իրեղեն ապացույցների համատեքստում: Ինչպես բխում է օրենսդրական բնորոշումից՝ իրեղեն ապացույցը հենց այդ նյութական կրիչն է, որը, ելնելով այս տեսակ կրիչների առանձնահատկություններից, անհնար է ձեռք բերել:

Էլեկտրոնային տեղեկատվությունն իրեղեն ապացույցի դատավարական ձևի շրջանակներում օգտագործելու անհնարիությունը հիմնավորելու համար՝ ներկայացնենք մի քանի հանգամանք ևս:

Էլեկտրոնային տեղեկատվության և իրեղեն

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ապացույցների տարբերակումը ընկած է անձնաշին և առարկայական ապացույցների տարբերակման հարթությունում: Անձնաշին է այն ապացույցը, որի դեպքում փաստական տվյալը ձևավորվում է բացառապես մարդու կողմից՝ մարդը փաստական տվյալի կրողն է, ով փաստական տվյալը փոխանցում է գրավոր կամ բանավոր խոսքի միջոցով: Առարկայական են այն ապացույցները, որոնց դեպքում փաստական տվյալն արտացոլվել է նյութական աշխարհի իրերի վրա: Նյութական օբյեկտները փաստական տվյալի կրողներն են¹²:

Ի. Կերտեսը որպես առարկայական և անձնաշին ապացույցների տարանջատման չափանիշ դիտարկում է դրանց ձևավորման մեխանիզմը՝ նշելով, որ իրեղեն ապացույցներին բնորոշ է փաստերի մեխանիկական արտացոլումը, այն դեպքում, երբ մնացած ապացույցների տեսակների դեպքում առկա է մտավոր արտացոլում¹³:

Անդրադառնալով էլեկտրոնային հետքի ձևավորման մեխանիզմին՝ նկատենք, որ էլեկտրոնային տեղեկատվության ձևավորման մեխանիզմը կանխորոշվում է ծրագիրը ստեղծողի կողմից սահմանված ալգորիթմով և իրագործվում է ծրագրի միջոցով. այս եղանակով ծրագիրը հանդիսանում է փաստերի արտացոլման միջոց: Այսինքն, այս դեպքում այն հանդիսանում է սարքավորումների և ծրագրերի միջոցով ստացված արտացոլանք, որը միջնորդավորված է մարդկային գիտակցությամբ: Սրանից ելնելով՝ կարող ենք եզրահանգել, որ էլեկտրոնային տեղեկատվության դեպքում անհնար է փաստերի մեխանիկական արտացոլման կիրառումը, որը բնորոշ է առարկայական ապացույցներին: Այս հատկանիշով էլեկտրոնային տեղեկատվությունը նմանվում է անձնաշին ապացույցներին: Սակայն այն չի կարող հանդիսանալ անձնաշին ապացույց, քանի որ տեղեկատվությունը այս դեպքում ստեղծված է սարքավորումների և ծրագրային միջոցների օգնությամբ, և ենթարկվում է որոշակի սահմանված կանոնների, որոնք հանձնարարված են կիրառվող ծրագրով: Այս դեպքում բացակայում է սուբյեկտիվիզմի տարրը, որը բնորոշ է անձնաշին ապացույցներին: Այսպիսով, էլեկտրոնային տեղեկատվությունը մի կողմից չի կարող հանդիսանալ առարկայական ապացույց, քանի որ դրա ձևավորման մեխանիզմում առկա է մարդկային գործոնը, միաժամանակ, չի հանդիսանում անձնաշին ապացույց, քանի որ բացակայում է անձնաշին ապացույցներին բնորոշ սուբյեկտիվիզմի տարրը: Ելնելով վերոգրյալից՝ արձանագրենք, որ էլեկտրոնային տեղեկատվության (էլեկտրոնային-թվային հետք) և իրեղեն ապացույցի ձևավոր-

ման մեխանիզմները տարբեր են, ինչը հանդիսանում է վերջիններիս տարբերակման չափանիշ:

Էլեկտրոնային տեղեկատվության բնութագրիչ հատկանիշներից է այն, որ դրա ընկալումը հնարավոր է միայն *տեխնիկական միջոցների օգնությամբ*: Այս կապակցությամբ Յու.Կ. Օռլովն նշում է, որ իրեղեն ապացույցի դեպքում տեղեկատվությունն իր բնական, չկողմավորված վիճակում է, և դրա ձևափոխումը տեխնիկական միջոցների օգնությամբ հարկավոր չէ¹⁴:

Գիտական գրականության մեջ նշվում է, որ իրեղեն ապացույցի բովանդակությունն են այն հետքերը, հատկությունները, նշանները, որոնք արտացոլված են անմիջականորեն առարկայի վրա, ենթակա են անմիջական ընկալման և կարող են հայտնաբերվել տեսողական զննության ճանապարհով: Այսպիսի տեղեկատվության առկայությունն արդեն տալիս է բավարար հիմքեր գործին վերաբերելի համարելու համար¹⁵: Միաժամանակ կարելի է համաձայնել այն կրիմինալիստների հետ, ովքեր նշում են, որ որոշ իրեղեն ապացույցներ (օրինակ՝ միկրոհետքեր) հնարավոր է ընկալել միայն տեխնիկական միջոցների օգնությամբ¹⁶: Սակայն, անհրաժեշտ է նկատել, որ այս դեպքում տեխնիկական միջոցներն օգտագործվում են որոշակի վերլուծության՝ առարկայի արտաքին հատկանիշների ուսումնասիրության համար: Այսպիսով, օբյեկտի վերափոխում (վերակողմավորում) տեղի չի ունենում, ինչն առկա է էլեկտրոնային տեղեկատվության դեպքում¹⁷:

Հաջորդ հատկանիշը, որ կարող է հանդիսանալ այս ապացույցների տարանջատման չափանիշ, դատավարագետների կողմից նշված իրեղեն ապացույցի *անփոխարինելիության և յուրօրինակության* հատկանիշներն են¹⁸: Այս չափանիշի հիմքում ընկած է այն փաստը, որ ոչ մի նյութական օբյեկտ չի կարող ունենալ ամբողջովին նույնական կրկնօրինակ: Իրեղեն ապացույցները առանձնանում են իրենց անփոխարինելիությամբ և յուրօրինակությամբ, դրանում տեղի ունեցող փոփոխությունները կապված են հանցագործության դեպքի հետ: Միևնույն ժամանակ, հարկ է նշել, որ ի տարբերություն իրեղեն ապացույցի, էլեկտրոնային փաստաթուղթը բնութագրող հատկություններից են՝ հեշտ խմբագրումը, կրկնօրինակումը, փոփոխումը: Բացի այդ, էլեկտրոնային տեղեկատվության կրիչը չի կարող լինել անփոխարինելի և յուրօրինակ, էլեկտրոնային տեղեկատվության և դրա կրիչի միջև առկա չէ սերտ կապ, կրիչը կարող է հեշտությամբ փոխարինվել մեկ ուրիշով: Այս դեպքում կարևոր նշանակություն ունի ոչ թե կրիչի հատկա-

նիշները, այլ դրա բովանդակությունը, իսկ կրիչները կարող են հեշտությամբ փոխարինվել:

Այսպիսով, ամփոփենք վերոնշյալ վերլուծությունները՝ կապված էլեկտրոնային տեղեկատվությունը իրեղեն ապացույցների և այլ փաստաթղթերի դատավարական ձևի շրջանակներում օգտագործելու հետ:

1. Էլեկտրոնային տեղեկատվության որոշ տեսակներ կարող են օգտագործվել այլ փաստաթղթերի դատավարական ձևի շրջանակներում: Այլ փաստաթղթերի կառուցակարգը հնարավորություն է տալիս տարանջատել էլեկտրոնային տեղեկատվությունը և դրա կրիչը, այլ փաստաթղթերի, ինչպես նաև էլեկտրոնային տվյալների դեպքում՝ ապացուցողական նշանակություն ունի բովանդակությունը, ոչ թե կրիչները: Միևնույն ժամանակ, այլ փաստաթղթերի դատավարական ձևի շրջանակներում էլեկտրոնային տեղեկատվությունը կարող է օգտագործվել ոչ բոլոր դեպքերում: Այն այլ փաստաթղթերի հիմնական հատկանիշն է, և դրանք ծագում են ոչ թե հանցագործություն կատարելու կապակցությամբ, այլ պետական մարմինների, պաշտոնատար անձանց, կազմակերպությունների կամ քաղաքացիների բնականոն գործունեության ընթացքում, ի տարբերություն իրեղեն ապացույցների, որոնց բնորոշ է օբյեկտիվ կապը հանցավոր գործողության հետ: Այսինքն՝ այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային տվյալները օբյեկտիվորեն կապված են հանցավոր գործունեության հետ, մասնավորապես, հանդիսանում են հանցագործության հետք, գործիք, առարկա, չեն կարող համարվել այլ փաստաթուղթ, քանի որ ծագել են հանցագործության դեպքի կապակցությամբ: Բացի այդ այլ փաստաթղթերին բնորոշ է այն, որ դրանք վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի են դառնում ոչ թե քննչական կամ դատական գործողությունների արդյունքում, այլ՝ դրանց շրջանակից դուրս, այսինքն՝ այլ փաստաթղթերը պետք է ձևավորվեն քրեական դատավարությունից դուրս՝ ոչ դատավարական ճանապարհով և ոչ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինների կամ պաշտոնատար անձանց կողմից, կամ նրանց մասնակցությամբ: Այս առումով արձանագրենք, որ ոչ բոլոր էլեկտրոնային տվյալները կարող են ձեռքբերվել առանց որևէ քննչական գործողություն իրականացնելու, առանց պաշտոնատար անձանց մասնակցության:

2. Իրեղեն ապացույցի դատավարական ձևի շրջանակներում էլեկտրոնային տեղեկատվության օգտագործման կապակցությամբ կատարել ենք հետևյալ եզրահանգումները: Այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը ծագում է հան-

ցագործությունների դեպքի առնչությամբ, այն օբյեկտիվորեն կապված է հանցավոր գործունեության հետ, մասնավորապես՝ հանդիսանում է հանցագործության հետք, գործիք, առարկա, ձեռք է բերում իրեղեն ապացույցի հատկանիշներ: Հենց այս հանգամանքն է հիմք հանդիսանում վերջիններիս շատ դատավարագետների կողմից իրեղեն ապացույցների շարքին դասելու համար: Սակայն այս տեսակի տվյալները իրեղեն ապացույց ճանաչելու համար առկա են բազմաթիվ խոչընդոտներ: Առաջին՝ որպես այդպիսին է հանդես գալիս իրեղեն ապացույցի առարկայականությունը: Այս խնդրի լուծումը դատավարագետները տեսնում են էլեկտրոնային տեղեկատվության կրիչը իրեղեն ապացույց դիտարկելու մեջ, սակայն այն, թերևս, լավագույնը չէ: Նման մոտեցման դեպքում հաշվի չեն առնվում էլեկտրոնային տվյալների առանձնահատկությունները: Այսպես, չնայած էլեկտրոնային տեղեկատվությունը ամրագրված է նյութական կրիչի վրա և չի կարող գոյություն ունենալ նյութական կրիչից գատ, սակայն ապացուցողական նշանակություն ունի ոչ թե նյութական կրիչը իր ֆիզիկական հատկանիշներով, այլ վերջինիս բովանդակությունը, տվյալները, որոնք գոյություն ունեն միայն վիրտուալ տիրույթում և չունեն նյութական արտահայտություն:

Էլեկտրոնային տեղեկատվությունը իրեղեն ապացույց համարելու համար առկա են որոշ խոչընդոտներ ևս: Առաջին՝ տարբեր են իրեղեն ապացույցի և էլեկտրոնային տեղեկատվության ձևավորման մեխանիզմները, ինչը բացառում է էլեկտրոնային տեղեկատվությունը որպես առարկայական ապացույց ճանաչելու հնարավորությունը: Երկրորդ՝ եթե իրեղեն ապացույցներին բնորոշ է դրանց անփոխարինելիությունը և յուրօրինակությունը, ապա էլեկտրոնային տեղեկատվությանը բնորոշ է հեշտորեն պատճենահանվելու, փոփոխվելու հատկությունները: Բացի այդ՝ էլեկտրոնային տեղեկատվությունը սերտորեն կապված չէ դրա կրիչի հետ. կրիչը կարող է հեշտությամբ փոխարինվել, սակայն ապացուցողական նշանակություն ունի դրա տեղեկատվությունը: Երրորդ՝ տարբեր են նաև իրեղեն ապացույցի և էլեկտրոնային կրիչների վրա առկա տեղեկատվության ընկալման մեխանիզմները:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք եզրահանգել, որ գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված ապացույցների տեսակներից ոչ մեկն ամբողջապես չի արտահայտում թվային տեղեկատվության առանձնահատկությունները, այնինչ տեղեկատվության այս տեսակն իր մեջ կա-

www.ardaradutyunjurnal.com

րող է պարունակել այնպիսի տվյալներ, որոնք կարող են լինել անփոխարինելի գործի լուծման համար: Կարծում ենք, որ տեխնոլոգիական զարգացումներին քրեադատավարական ապացուցման գործընթացը համապատասխանեցնելու առումով անհրաժեշտ են օրենսդրական փոփոխություններ:

Վերոնշյալ խնդրի առավել իրատեսական և, թերևս, լավագույն լուծումը կարող է լինել էլեկտրոնային ապացույցները որպես առանձին ապացույցի տեսակ սահմանելը, որն իր մեջ կներառի էլեկտրոնային տեղեկատվության բոլոր տեսակները:

Ներկայումս քրեադատավարական գրականության մեջ էլեկտրոնային ապացույցները որպես առանձին ապացույցի տեսակ սահմանելը շարունակում է լայն տարածում ստանալ: Նկատենք, որ էլեկտրոնային ապացույցները որպես ապացույցի առանձին տեսակ սահմանված է Խորվաթիայի քրեական դատավարության օրենսգրքում, որի 202-րդ հոդվածի համաձայն՝ էլեկտրոնային ապացույցներ են հանդիսանում որպես ապացույց ձեռքբերված ցանկացած տեղեկատվություն, որն ունի էլեկտրոնային տեսք¹⁹:

Այսպիսով, հաշվի առնելով ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված ապացույցի բնորոշումը՝ առաջարկում ենք էլեկտրոնային ապացույցի հետևյալ սահմանումը. «*էլեկտրոնային ապացույցները փաստական տվյալներ են, որոնք ներկայացվում են էլեկտրոնային ձևով և որի հիման վրա վարույթն իրականացնող մարմինները քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով պարզում են ապացուցման ենթակա հանգամանքները*»:

¹ Ղամբարյան Ա., Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Մաս 1-ին, Հեղ.խումբ: Գիտ. մթ. Եր.: Տիգրան Մեծ, 2016: էջ 359-360:

² Ալեքսեյ Սկրոչյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2009 թ. փետրվարի 17-ի թիվ ՎԸ-01/09 որոշման 25-րդ կետը:

³ Ղամբարյան Ա., նույն աշխատանքի էջ 447:

⁴ Зигура Н.А., Компьютерная информация как вид доказательств в уголовном процессе России: дис. на соискание научной академической степени канд.юр.наук. Челябинск, 2010. С. 20.

⁵ Ալեքսեյ Սկրոչյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի նույն որոշման 27-րդ կետը:

⁶ Վվան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի թիվ ԵԱՆԳ-0030/01/16 դատավճռի կետ 2.3.5:

⁷ Ղամբարյան Ա., նույն աշխատանքի էջ 416:

⁸ Пастухов П.С., Электронное вещественное доказательство в уголовном судопроизводстве, «Право 17 июня 2015 г.

⁹ «Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации» от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 02.08.2019), հասանելի է http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/

¹⁰ Шиканов В.И., Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. – Иркутск: Восточно-сибирское кн. из-во 1978. С. 191.

¹¹ Зигура Н.А., նույն աշխատության էջ 58-59:

¹² Ղամբարյան Ա., նույն աշխատանքի էջ 365:

¹³ Кертэс И., Основы теории вещественных доказательств. М. 1973. С. 26.

¹⁴ Орлов Ю.К., Основы теории доказательств в уголовном процессе. М. 2000. С.122.

¹⁵ Завидов Б.Д., Проблемы доказательств и доказывания в уголовном судопроизводстве // СПС «КонсультантПлюс».

¹⁶ Шиканов В.И., Микроследы. Понятие, криминалистическое значение, процессуальный статус|| Проблемы советского государства и права Вып. 7. Иркутск. 1974. С.100.

¹⁷ Зигура Н.А., նույն աշխատության էջ 75:

¹⁸ Строгович М.С., Курс советского уголовного процесса. Т.1 Основные положения науки советского уголовного

процесса. М.: Издательство «Наука, 1968.

¹⁹ Տե՛ս, Խորվաթիայի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրք, հասանելի է https://www.legislationonline.org/download/id/7895/file/Croatia_Criminal_proc_code_am2009_en.pdf

Лара Петросян

Магистр права кафедры уголовного процесса и криминалистики ЕГУ

РЕЗЮМЕ

Электронные доказательства как самостоятельный вид доказательств

Одновременно с формированием информационного общества возникла необходимость в реформации и актуализации правового поля, регулирующего общественные отношения. В частности, для применения информации, содержащейся на электронных носителях, в качестве доказательства в рамках уголовного дела необходимы законодательные изменения. Цель данной работы – выяснить, присутствует ли необходимость определения информации, содержащейся на электронных носителях, в качестве отдельного вида доказательства. Соответственно, представить предложения относительно совершенствования законодательства, которые подготовят почву для создания эффективного механизма для включения электронных данных в доказательственную базу, учитывая при этом особенности электронных данных.

Ключевые слова: доказательство, уголовно-процессуальный кодекс, проект нового уголовно-процессуального кодекса, электронная информация, электронный носитель информации, электронные доказательства.

Lara Petrosyan

Master of law at the YSU Chair of Criminal Procedure and Criminalistics

SUMMARY

Electronic evidence as a specific type of evidence

Along with the development of the concept of the information society, there is a need to reform and modernize the legal framework regulating public relations. In particular, amendments to the legislation are necessary to use electronic information as evidence within criminal proceedings. The purpose of this study is to determine whether there is a need to define electronic evidence as a specific type of evidence. And accordingly, file proposals aimed at the improvement of the existing legislation, which will enable the establishment of an effective mechanism for the inclusion of electronic data in the evidential base, considering the peculiarities of electronic data.

Key words: evidence, criminal procedural code, draft of a new criminal procedural code, electronic information, electronic carrier of information, electronic evidence.

Բնագիրը ներկայացվել է 16.09.2020թ.

Ընդունվել է տպագրության 22.09.2020թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է)

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

S. Սուջյանը